

Més d'un quart de segle d'una restauració inacabada

El 1981, poques setmanes després del meu nomenament com a cap del servei de monuments de la Diputació, vaig escriure una carta al rector de Guardiola en què li anunciava la possibilitat d'una inversió per restaurar la seva església i una imminent visita. Era la resposta a la carta que ell havia enviat a la Diputació el 10 de desembre de 1979, en la qual demanava una subvenció en vista a la proximitat de la celebració del mil·lenari de la consagració del temple.

Mossèn Bartrina i jo ens vam trobar a l'església el 26 de juny de 1981. Vam visitar l'entorn, l'església i la cripta. No recordo si vam parlar de diners. Probablement l'lli vaig dir que jo faria el que pogués... Em va convidar

a assistir el mes d'agost a les *Nits musicals*, que ja era llavors l'activitat més important que s'hi celebrava, a més de la missa del patró i alguns casaments. Em sembla recordar que aquell any hi va actuar la Polifònica de Puig-reig.

Les primeres inversions

Des que vaig entrar al Servei de monuments de la Diputació, vaig propugnar obviar el sistema de subvencions per restaurar monuments. Vaig proposar que les nostres intervencions fossin sem-

Desmuntatge del mur de tancament del segle XVII.

FOTO: M. BALDOMÀ, 02.09.2005.
FONS DOCUMENTAL SPAL.

pre directes, de manera que féssim nosaltres els estudis, els projectes i les obres. I així es va programar en el cas de l'església de Guardiola. En el pressupost de 1982 s'hi van consignar 10 milions de pessetes (uns 60.000 €) i es va encarregar el projecte a l'arquitecte Albert Bastardes, qui ja havia fet alguns estudis sobre la història del monestir. Aprovat el projecte, quasi dos anys després de la meua primera visita a Guardiola, el 19 d'abril de 1983 van començar les obres. Com era encara costum llavors, no es va signar cap mena de conveni amb la propietat ni amb l'Ajuntament. El mateix Bastardes se'n va fer càrrec de la direcció, amb la col·laboració del jove aparellador Xavier Guitart. L'obra va consistir a desmuntar les cobertes de la nau i del campanar, la construcció d'unes noves cobertes i algunes intervencions a l'entorn. Segons els estudis de Bastardes, l'església que es conservava era només la meitat de l'església primitiva. Segons ell, estàvem començant a intervenir, per tant, en un edifici de major importància històrica i arquitectònica que no pas podíem pensar en un inici.

Bastardes va dibuixar sobre el terreny la planta hipotètica, va fer obrir rases i va poder confirmar l'existència dels murs previsibles. Esperonat per les troballes, va fer rebaixar el terreny i va comprovar que la cota de l'església primitiva es trobava molt per sota del llindar de la porta en ús, aproximadament a la mateixa cota que la cripta. Durant uns anys, els feligresos van haver d'entrar a l'església per una rampa que unia el terreny del segle XX amb el llindar del segle XVIII, sobrevo- lant les cotes del segle X.

L'hivern de 1983 va ser dur i es van aturar les obres. Aquell mateix any havíem començat a formalitzar en el Servei un mètode de treball pluridisciplinari, cosa que va suposar que a partir de llavors els treballs d'arqueologia fossin assumits pels mateixos funcionaris del Servei. El dos de maig de 1984, es va iniciar una campanya d'excavacions que va durar fins al 1989. Es va excavar, en primer lloc, el paviment de l'espai que el mossèn anomenava cripta, i els arqueòlegs, soterrani. Mentrestant, dirigides per Bastardes, van continuar les obres. El mes de setembre es van acabar les cobertes, i el campanar adoptaria una nova silueta, des de llavors imatge i símbol de la nostra intervenció en el temple.

El 1985 s'aprovenen nous projectes, van continuar les obres a l'interior i es van fer noves excavacions. La sorpresa sorgí aquesta vegada a ponent amb l'aparició d'unes estructures semicirculars que aviat s'identificaren com a absidioles. I seguíem sense conveni. Seguíem invertint diners públics en una propietat privada sense pactar-ne el futur ni cap mena de compensació. Eren els temps en què els rectors ens deixaven restaurar les seves esglésies a canvi de... donar-nos el seu permís per fer-ho.

El primer conveni

El 1986 vam continuar treballant a l'interior de l'església i va ser reexcavada la zona rebaixada per Bastardes. El 1987 seria un any important per a Sant Llorenç. Per fi estàvem a punt de tancar el primer conveni regulador de tot allò que fèiem a l'església de Guardiola. El conveni va ser signat el 9 de febrer, al palau episcopal de

Solsona, pel bisbe Moncadas i el president Dalmau. En realitat, més que un conveni, era la ratificació escrita del compromís de la Diputació de continuar-hi invertint.

Aquell any vam acabar la restauració de la cripta o soterrani. I per primera vegada, des d'una òptica arquitectònica, vam plantejar-nos un objectiu que resultaria fonamental en el procés: la recuperació de l'autenticitat espacial perduda. (Vegeu l'article "El perquè de la reconstrucció del monestir de Sant Llorenç" en aquest mateix número monogràfic de *l'Erol*.) A partir del desmuntatge de les voltes del segle XVII, tot i tenir només mitja església, podíem començar a intuir-ne l'espai primitiu. Els historiadors van reemplaçar allò de "soterrani" per "sotatribuna". I els visitants van començar a entendre que aquell edifici era molt més suggerent que el que s'havia descrit fins llavors. Al juliol de 1988 es van donar les obres per acabades, i es van programar per a l'agost els actes de celebració corresponents. Es van recuperar la missa del patró i els concerts. L'any següent, el 1989, seria l'últim de la primera campanya d'excavació. S'anaven posant al descobert els murs de la part de l'església desapareguda, cosa que no feia sinó corroborar l'encert de les interpretacions d'Albert Bastardes. Des d'aquell any em vaig fer càrrec directament dels treballs arquitectònics, en aquell moment escassos. Un d'aquests

fou la nova escala d'accés al campanar, composta seguint la mateixa partitura que havia utilitzat Bastardes.

El 1990 es produïrien canvis amb conseqüències per al curs de l'actuació: vam estrenar bisbe i rector. I ben aviat l'actitud del nou rector refredaria el procés. Aquell any, tot i que per altres motius, no va haver-hi obra ni arqueologia. Tan sols la realització per part de l'escultor del nostre Servei, Emili Colom, d'una nova imatge de sant Llorenç, que va ser beneïda pel nou bisbe el dia del sant.

El 1991 s'inicia un període de nul·la activitat a l'església, interromput a finals de 1994, quan la situació torna a donar un tomb. El Servei no ha renunciat a continuar l'obra. Però ja són altres temps. La Diputació s'ha municipalitzat i les restauracions a canvi d'indulgències han minvat. I sorgeix una nova estratègia: donar protagonisme al municipi. L'Ajuntament signa el mes de desembre un conveni amb el Bisbat, amb vigència per a deu anys. S'hi regulen la restauració, el manteniment i l'atenció als visitants, que l'Ajuntament podrà fer amb l'ajut de tercers, i, a canvi, el Bisbat li cedeix l'ús parcial dels terrenys i de la casa de colònies. Els "tercers" són, naturalment, la Diputació, que serà qui ho pagui tot, restauració, manteniment i atenció als visitants, per la qual cosa haurà de signar un altre conveni amb l'Ajuntament unes setmanes després.

Muntatge de la porta del set-cents en la seva nova ubicació, sobre el llindar original del segle X. FOTO: M. BALDOMÀ, 01.12.2005.

FONS DOCUMENTAL SPAL.

La finestra romànica, a la façana sud, protegida per la

El 1995 no hi haurà temps de noves inversions, però es reprenen els treballs de manteniment. El 1996 es programa i s'inicia una nova etapa d'actuacions. Prossegueix l'excavació arqueològica, una segona campanya que durarà fins al 1997. Es posen en evidència les restes del monestir, la casa de l'abat, el claustre. Però l'excavació i l'estudi del conjunt de l'església continua dificultat per la presència de la casa de colònies, on no es preveia intervenir.

El cop de mà de sant Llorenç

Feia ja setze anys que aquella casa ens obsessionava. I quan menys ens ho esperàvem, sant Llorenç ens va donar un cop de mà. Algú ens va advertir que la casa estava en perill. I aquella tardor mateixa vam demanar permís a l'Ajuntament i al Bisbat per fer-hi un cop d'ull. No ens en corresponia la custòdia però treballàvem al costat, i si passava alguna cosa a la casa, sovint plena de mainada, resultaria difícil justificar que nosaltres érem aliens al problema. Malgrat l'escepticisme del rector, vam encarregar de seguida una anàlisi funcional i un informe sobre el compliment de les normatives. Les conclusions foren

demolidores: qualsevol semblança d'aquell equipament amb la legalitat era casualitat.

El març de 1998 vam encarregar un informe sobre l'estat de solidesa de l'immoble. El diagnòstic fou rotund: perill imminent. L'edifici va ser apuntalat i poc després vam aconseguir que s'hi paralitzessin les activitats. Estava a punt de començar una altra etapa de la nostra presència a Guardiola.

Al juliol es va acordar amb l'Ajuntament el finançament de les despeses de custòdia i vigilància. I es van iniciar les converses amb el Bisbat per redactar un nou conveni que inclogués la casa. No va ser fàcil. El rector seguia opinant que el perill no era tal, sinó un ardit d'arquitectes i arqueòlegs per seguir-se lluint. (Sort en tenen alguns monuments, i els seus propietaris, de la fe laica, la paciència i la templança d'alguns arquitectes i arqueòlegs!)

L'any 1999 es va aprovar un programa de conservació i manteniment de diversos edificis del Berguedà, i s'hi va incorporar l'església de Sant Llorenç. Amb aquest motiu, la Diputació va signar nous convenis amb l'Ajuntament i el Bisbat, i va contractar una empresa especialitzada, dirigida per Carme Sellés, a qui els monuments del Berguedà deuen tant. Les visites públiques guiades s'iniciaren el gener de 2000. Mentrestant, els arquitectes vam estudiar un projecte que tractava de disminuir

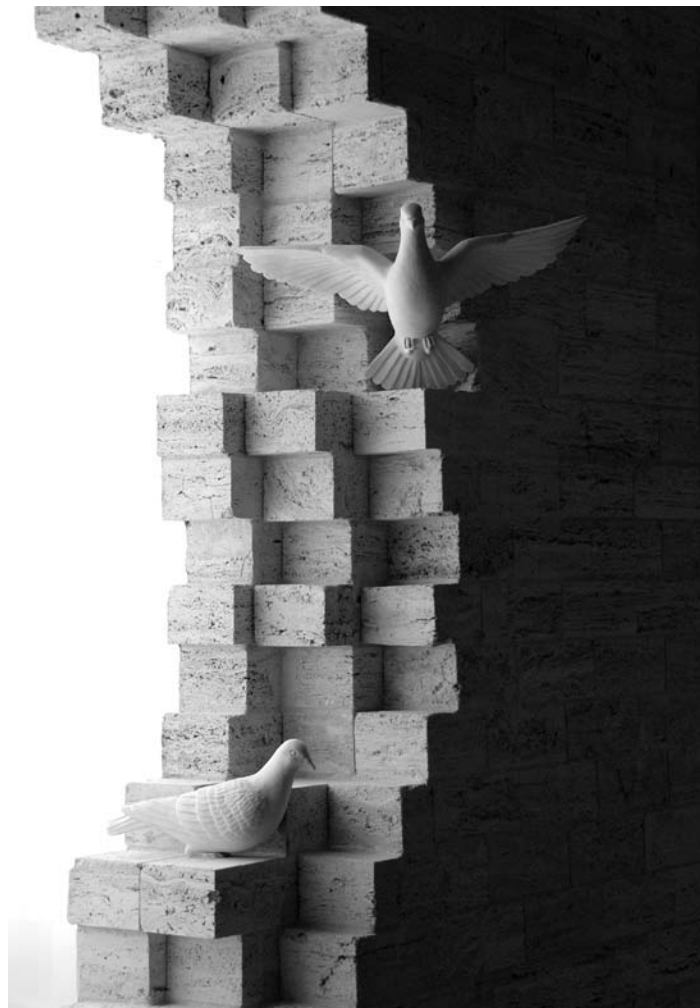
l'impacte de la casa de colònies sobre el monument, preveient de conservar-la parcialment, un cop reforçada i renovada. Tanca-da la casa de colònies i sense ús alguns terrenys de l'entorn, es va programar una nova campanya d'excavació que afectaria els fonaments d'una part del dormitori monacal i una annexa necròpolis altomedieval.

Aquell any 2000, no obstant, passaria a la nostra història per la signatura d'un nou conveni a tres bandes, Diputació, Bisbat i Ajuntament. La redacció i la negociació no van ser fàcils. El rector i algunes comissions del Bisbat van posar-hi traves (i això que la Diputació es comprometia a assumir totes les despeses de la restauració, de la reconstrucció de la casa de colònies i de les millores de l'entorn!).

Un nou projecte i la reconstrucció

El 29 de juny de 2001 es va iniciar el desmuntatge de la casa de colònies, cosa que va permetre comprovar fins a quin punt havia estat en perill la mainada. L'enderroc de la zona de l'edifici que entrava en conflicte amb l'església soterrada va permetre culminar la investigació històrica. Mentrestant, els arquitectes vam posar en crisi l'estudi que preveia conservar part de la casa de colònies. D'altra banda, la nostra fixació continuava sent la bellesa d'aquell espai arquitectònic que imaginàvem però que no podíem transmetre a l'espectador. I vam descobrir la solució: reconstruir l'església i una part del monestir. Així obtindríem sòl suficient per cobrir els programes previstos, sense necessitat d'aixecar edificis nous.

La manera com havíem de reconstruir no va suposar un dilema. Jeroni Martorell, el fundador i primer director del nostre Servei, ho havia dit el 1913: "...si cal afegir alguna cosa a un monument, la barreja d'estils és un signe de vida". Vam optar, doncs, per la diacronia harmònica, una pràctica que altres vegades havíem aplicat en les postres restauracions. Vam fer un nou estudi i el 28 de novembre de 2001 vaig visitar a Solsona el bisbe, Jaume Traserria, per explicar-li la idea,

ja que canviava les previsions del conveni de 2000, per la qual cosa també vam parlar de fer-ne un de nou. Acceptà sense reserves totes les propostes. El 23 de desembre, vam fer la presentació pública del nou projecte a l'actual església parroquial de Guardiola.

El març de 2002 es va signar l'avantprojecte, i el juliol el projecte bàsic, i l'agost el projecte executiu. En aquests projectes i en la direcció de les obres corresponents, hi van col·laborar l'arquitecte Xavier Guitart i l'aparelladora Fina Gener. D'acord amb aquestes noves previsions, el 2003 es va completar l'enderrocament de la vella casa de colònies; es va tancar el mur que envolta el recinte (separant la cota del segle XXI de les noves cotes d'ús de l'interior, les corresponents a l'època de construcció de les fàbriques); es van consolidar els murs medievals alliberats i es van recalçar perquè poguessin suportar els edificis que s'hi construïrien a sobre (cosa que els retornaria l'autenticitat, que havien perdut

Detall del transparent. FOTO: M. BALDOMÀ, 03.07.2008. FONDS DOCUMENTAL SPAL.

quan van convertir-se en murs ruïnosos sense càrrega); es va restaurar la façana del cos de dormitori, amb les dues finestres geminades. I es continuaren les excavacions i els estudis de les restes conservades a les tombes descobertes l'any 2000.

El 2004 els murs van seguir creixent i es va acabar de cobrir el cos del monestir, moment en què vam convidar la població per visitar les obres, per tal que veiés com s'anava concretant el futur, però sobretot perquè no perdés el contacte emocional amb el seu monument. El 2005 les obres de reconstrucció de la part de l'església desapareguda o no acabada van començar a afectar l'interior de la zona conservada, per la qual cosa s'hi van haver de suspendre les visites guiades i els concerts d'estiu, que no van reiniciar-se fins a tres anys després. Vam començar a desmuntar amb

seguiment arqueològic el mur de tancament provisional del segle XVII, que des de llavors havia servit com a façana provisional de la mitja església conservada. Amb les mateixes precaucions metodològiques es van desmuntar la finestra romànica col·locada en aquell mur i la porta que s'havia obert al segle XVIII.

El 2006 es va fer la nova coberta de coure de l'església i el campanar (aquest es va conservar tal i com l'havia dissenyat Albert Bastardes, per respecte vers l'autor i pel seu valor de símbol consolidat). Els murs es van completar amb pedra de Banyoles i es va recol·locar la porta del set-cents. Aquesta, que havia de constituir el nou accés a l'espai reconstruït, se situà sobre el llindar del segle X. No va ser una decisió únicament funcional: va tenir una intenció simbòlica. Per aquella porta havien entrat a l'església, per batejar-se, casar-se, honrar els seus difunts o gaudir de concerts, tots els veïns vius majors de sis anys, així com els seus pares, avis i possiblement tots els seus ascendents coneguts. Ho havien de poder continuar fent. Ara entrarien trepitjant el llindar que van col·locar els seus avantpassats més llunyans.

El 26 de setembre de 2006 van visitar les obres, per separat, l'alcalde, Montserrat Ribera, i el bisbe de Solsona, i van passejar pel trifori en construcció. Quant abandonava el recinte, el bisbe em va demanar que disposés les obres de manera que aquell fos un equipament per a tot l'any, i que, per tant, no el projectés pensant simplement en una casa de colònies, un ús cada cop més impropï per a una parròquia o una diòcesi. Encara no havia arribat ell al seu cotxe, que jo ja havia ordenat de canviar els plans, preveure calefacció a tots els edificis, oblidar el programa previst i projectar-hi una residència d'ús més versàtil.

A la tardor de 2006 es va col·locar la finestra romànica en el mur de migdia reconstruït (d'aquesta manera, igual com al segle XVII, quedaria descontextualitzada i ningú no podria datar aquest mur erròniament basant-se en l'estirp de la finestra). Per tal d'arrecer-la de la intempèrie,

la finestra se situà sota la nova coberta del claustre.

El Retaule de la Pau i altres millores del projecte

A la façana de migdia se'm va presentar un dilema. Basant-me en el concepte d'eurítmia que havia presidit el disseny original d'aquesta façana, a la part reconstruïda jo havia disposat tres finestres de la mateixa alçada que les romàniques de la part medieval i amb els seus ampits a la mateixa cota. I segons el concepte de diacronia harmònica que presidia la reconstrucció, les tres finestres noves eren formalment diferents: quadrades. Les dues més orientals havien d'il·luminar i ventilar les dependències de la futura residència, per la qual cosa aquesta forma externa era apropiada també per a l'interior del mur. No passava el mateix amb la tercera finestra. La seva cara interior s'obria a l'espai que hi ha entre la nova superfície inclinada de fusta i les naus medievals. No podia tenir, per tant, un caràcter domèstic.

La solució, una cop més, me la va aportar la història de l'arquitectura (no debades projectar és imaginar, i imaginar és recordar i seleccionar de entre tot allò que hem vist i après). Vaig recordar el transparent de la catedral de Toledo, obra de Narciso Tomé. Per aquella obertura curulla d'escultures entra la llum que il·lumina el retaule de la girola. La nostra obertura, vaig concebre-la com un esquinçament del mur de façana, i la llum que hi entrés il·luminaria un mur blanc en el qual gravàriem en diversos idiomes (encapçalats pels dos més universals, el llatí i l'esperanto), el títol de l'encíclica del recordat Papa Joan XXIII, *Pacem in terris*, vigent com està ara més que mai el seu missatge. Al nostre transparent, quatre coloms blancs mirarien cap a un cinquè que, després de travessar l'espai, s'hauria parat sobre el mur blanc. El conjunt (transparent, espai i mur) constituiria un retaule que embolcallaria el visitant, el *Retaule de la Pau*.

La façana de llevant reconstruïda també exigí resposta a un problema. Per compensar la poca esveltesa del seu contorn,

El mur políglota del Retaule de la Pau. FOTO: M. BALDOMÀ, 22.07.2008. FONDS DOCUMENTAL SPAL.

es composà accentuant-ne les línies verticals, especialment les lesenes. Amb la mateixa intenció, totes les obertures es concentren en una franja vertical que arrenca del frontó de la porta. Les obertures superiors d'aquesta franja corresponen a dormitoris i serveis de la residència i, per tant, no podien aparèixer de manera franca en aquella façana. Es va pensar a ocultar-les rere una gelosia. Atès el caràcter emblemàtic d'aquesta façana, calia que la gelosia assumís unes especials característiques de qualitat i significació. Per al disseny i l'execució vam confiar en el ceramista i pintor Joan Gardy Artigas, col·laborador de Joan Miró en les seves darreres obres de ceràmica. La va realitzar al seu taller de Gallifa (Vallès Occidental) i dirigí el muntatge *in situ*.

Les visites públiques a les obres poden tenir, si se saben aprofitar, efectes positius per als responsables dels treballs. Unes jornades de portes obertes, a final de març de 2007, van propiciar una altra modificació del projecte. Quan vaig fer entrar les diverses tandes de visitants al temple, vaig adonar-me que havia comès un error. El meravellós espai medieval, la recuperació del qual havia estat la causa motivadora principal de tota l'actuació, era percebut per l'espectador en travessar la porta, però només parcialment i en la llunyania. Atesa la importància d'aquest espai, i de l'impacte que podia produir en el visitant sentir-s'hi de cop i volta immers, havíem de plantejar-ne un descobriment seqüencial, és a dir, a través d'un recorregut que permetés aproximar-s'hi lentament fins a aprehendre'l de manera sobtada. (Un altre recurs de l'arquitectura històrica, la hispanomusulmana o la de Gaudí, per exemple.) Per això, entre l'entrada i l'espai que protagonitza el monument, vam

disposar-hi la capsa tancada del centre d'interpretació.

S'encalla la revisió del conveni

En aquell any 2007, mentre l'obra avançava a bon ritme, magistralment governada pel constructor berguedà Fernando Guitart, es van aprovar nous projectes referents a acabats interiors de l'església i l'ordenació de l'entorn, projectes en què col·laboraria l'arquitecta Mireia Barnadas, més endavant directora executiva de les obres, en col·laboració amb l'arquitecte Joan Closa i l'aparelladora Mari-lena Gràcia. El 2008 es va acabar el claustre i se'n van pavimentar els entorns. Seguint una pràctica habitual en les nostres obres, vam disposar un sepulcre per a dipositar les restes dels monjos, feligresos i veïns enterrats al lloc, exhumats durant les excavacions. Vam col·locar sobre la coberta de coure un gat negre, obra de Joan Mora, l'escultor autor també dels coloms del retaule. A l'interior del temple, hi vam col·locar de nou la imatge del sant presidint la tribuna, perquè ningú no pogués denunciar que preteníem dessacralitzar el temple, i al centre d'interpretació, una gran maqueta per il·lustrar sobre com va poder ser el conjunt en el segle XIV, abans del terratrèmol.

Quan s'acostava la data triada per a la inauguració, l'esborrany del nou conveni estava a punt, però algunes actituds dels diversos estaments involucrats ens aconsellaren d'ajornar-ne la signatura. El dia de Sant Jaume es va celebrar l'acabament de les obres de l'església, i els dies següents hi va haver jornades de portes obertes. El mes d'agost es van celebrar les *Nits musicals*, misses i casaments. I va haver-hi sardanes. Però darrere de les restaurades façanes de la residència, regnava el silenci i la incertesa. *Laus Deo*.

Antoni González Moreno-Navarro
Arquitecte, restaurador de monuments